

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 9.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.9.26>

УДК 336.221:504.06(477)(4)

В. П. Горин,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,

Західноукраїнський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6048-8330>

О. В. Квасниця,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,

Західноукраїнський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3003-7616>

П. В. Була,

аспірант, Західноукраїнський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-1273-085X>

Т. П. Мудрий,

аспірант, Західноукраїнський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-4622-2146>

І. В. Юзюк,

аспірант, Західноукраїнський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8897-5855>

**ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПОВЕДІНКОВІ
АСПЕКТИ, ФІСКАЛЬНІ НАСЛІДКИ ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ У
КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ**

V. Horyn,
*Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of S. Yuriy Department of
Finance, West Ukrainian National University*

O. Kvasnytsia,
*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of S. Yuriy
Department of Finance, West Ukrainian National University*

P. Bula,
Postgraduate student, West Ukrainian National University

T. Mudryi,
Postgraduate student, West Ukrainian National University

I. Yuziuk,
Postgraduate student, West Ukrainian National University

**ENVIRONMENTAL TAXATION IN UKRAINE: BEHAVIORAL
ASPECTS, FISCAL CONSEQUENCES, AND DEVELOPMENT VECTORS
IN THE CONTEXT OF EUROPEAN EXPERIENCE**

У статті досліджено проблеми та перспективи розвитку екологічного оподаткування в Україні в контексті інтеграції до європейського простору. Обґрунтовано роль екологічного податку як економічного інструмента, спрямованого на стимулювання ресурсоефективних інноваційних технологій та фінансування екологічних програм. Особливу увагу приділено поведінковим аспектам, що відображають вплив податкових стимулів на екологізацію виробництва, зміну моделей споживання та формування екологічно відповідальної поведінки суспільства. Проведено ретроспективний аналіз зміни пропорцій розподілу надходжень екологічного податку між бюджетами різних рівнів. На основі компаративного аналізу надходжень екологічного податку та фінансування природоохоронних заходів обґрунтовано недосконалість чинної моделі екологічного податку, що зумовлює невиконання ним фіскальної та

регуляторної функцій. Визначено основні проблеми адміністрування екологічного податку в частині зниження його ставок, правової фрагментарності, відсутність чіткого цільового спрямування надходжень на реалізацію природоохоронних програм. На основі досвіду ЄС запропоновано напрями удосконалення податкового механізму, зокрема приведення рівня податкового навантаження до європейських стандартів, забезпечення цільового характеру використання надходжень від екологічного податку через формування цільових фондів, інтеграція до системи торгівлі квотами EU ETS.

The article examines the essence and functions of environmental taxation as a tool that combines the fiscal and regulatory objectives of public policy. The study highlights the dual nature of environmental taxes, which simultaneously provide a financial basis for funding environmental protection measures and influence the economic behavior of enterprises and households by creating incentives for energy efficiency, resource conservation, and the adoption of green technologies. The paper analyzes the current state and trends of environmental taxation in Ukraine, identifies its shortcomings, and compares them with the experience of European Union member states, where environmental taxes have become an effective driver of sustainable development. Particular attention is paid to behavioral aspects of environmental taxation, including the impact of tax instruments on the transformation of production strategies, the promotion of environmentally friendly innovations, and the encouragement of more sustainable consumption patterns among citizens.

The study analyzes legislative changes governing the distribution of environmental tax revenues between the state and local budgets over the period 2010–2025. It is emphasized that the instability of the distribution of environmental tax revenues between different levels of budgets and between general and special funds complicates long-term planning and implementation of investment projects in the field of environmental protection.

The research emphasizes that despite the ongoing war and the resulting reduction of the tax base, environmental taxation in Ukraine retains significant potential to support both short-term fiscal stability and long-term structural transformation of the economy. It is argued that environmental taxes can serve as an important mechanism for financing post-war recovery and the transition to a low-carbon economy, provided that the rates are gradually aligned with European standards and that a special ecological modernization fund is established to guarantee targeted use of revenues. The paper also outlines the prospects for Ukraine's integration into European mechanisms such as the EU Emissions Trading System (EU ETS), which would strengthen the country's environmental policy framework and align it with international practices.

Ключові слова: *екологічне оподаткування, фінансова функція, регуляторна функція, поведінкові аспекти, фінансова політика, видатки на охорону навколишнього середовища, природоохоронні заходи, євроінтеграція.*

Keywords: *environmental taxation, fiscal function, regulatory function, behavioral aspects, fiscal policy, environmental protection expenditures, environmental protection measures, euro integration.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні глобальні трансформації, спричинені зростанням масштабів економічної діяльності та стійким дефіцитом фінансових ресурсів для задоволення дедалі ширших суспільних потреб, супроводжуються посиленням антропогенного тиску на навколишнє природне середовище. Результатом цього стає деградація екосистем, погіршення умов життєдіяльності людини, виснаження природних ресурсів, що в довгостроковій перспективі ставить під сумнів можливості сталого розвитку та збереження якості життя майбутніх поколінь.

У цих умовах особливої ваги набуває пошук і впровадження ефективних економічних механізмів регулювання екологічних процесів. Серед них

ключове місце займає екологічне оподаткування, яке в розвинених країнах довело свою результативність у контексті зменшення ресурсозалежності економічних систем, оптимізації екологічного навантаження на природне середовище, стимулювання переходу до моделі сталого розвитку. Воно поєднує фінансову й регуляторну функції, забезпечуючи фінансову базу для реалізації природоохоронних заходів і водночас спонукаючи до розвитку екологічно відповідальної бізнес-культури, що передбачає ведення господарської діяльності з урахуванням впровадження ресурсоефективних технологій та зниження рівня забруднення довкілля.

В Україні, попри наявність елементів системи екологічного оподаткування, її ефективність у контексті мобілізації фінансових ресурсів для природоохоронних потреб та стимулювання екологічно-відповідальної поведінки населення і бізнес-спільноти залишається недостатньою. Серед ключових проблем – невідповідність рівня податкового навантаження з екологічних податків сучасним екологічним викликам, порушення правила щодо цільового спрямування надходжень від сплати екологічних податків, слабка інтеграція з європейськими практиками та недостатня узгодженість із загальними пріоритетами екологічної політики держави. Це знижує дієвість екологічного оподаткування як інструмента екологічної регуляції та актуалізує потребу в комплексному дослідженні його фінансових і поведінкових ефектів, а також у розробленні науково обґрунтованих підходів до модернізації системи відповідно до стандартів і практик ЄС.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. У зарубіжній та вітчизняній науці представлений широкий спектр теоретичних і прикладних напрацювань у сфері екологічного оподаткування. Зокрема, розкриттю еволюції екологічного оподаткування в країнах Європи присвячено працю Ф. Дельгадо, Х. Фрейре-Гонсалеса, М. Пресно [2], у якій вони вказують на високий ступінь його конвергенції у ЄС. Особливу увагу вчені приділяють дослідженню енергетичних і транспортних податків, використовуючи кластерний метод для відображення відмінностей у їхньому фінансовому

значенні у розрізі окремих груп країн. Н. Маловіцкі-Яффе, Б. Хамейрі, Л. Блой та Р. Фішман розкривають вплив непродуманої політики у сфері екологічного оподаткування на кліматичні ініціативи та політику «екологічного переходу» [3]. Вони аналізують негативні психологічні та політичні наслідки від впровадження податку на одноразовий пластик, який спричинив зменшення «прокліматичних» позицій у суспільстві через неоднозначний вплив на окремі верстви населення.

Окремим аспектам екологічного оподаткування приділяють увагу також українські дослідники. Так, О. Веклич аналізує екологічне оподаткування з позицій його внеску у формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування для реалізації природоохоронних завдань. Вона стверджує, що бюджетні новації щодо розподілу надходжень екологічного податку між бюджетами різного рівня мають позитивні наслідки по міжбюджетній вертикалі, однак вкрай негативні ефекти для міжбюджетного перерозподілу по горизонталі [5]. В. Горин, З. Лободіна та В. Булавинець обґрунтовують ключові недоліки екологічного оподаткування, які виступають бар'єрами, що стримують повноцінну реалізацію його фіскальної функції та знижують ефективність у контексті стимулювання екологічно відповідальної поведінки [6]. У публікації Н. Новицької обґрунтовано, що екологічне оподаткування стимулює розрив зв'язків між ресурсоспоживанням, навантаженням на довкілля та економічним зростанням. Водночас, вчена доводить, що ефективність екологічного оподаткування виявляється із часовим лагом, а також воно практично не стимулює суб'єктів господарювання до впровадження екологічних інновацій [12]. До подібних висновків приходить Н. Матвійчук, яка зазначає, що екологічне оподаткування має ознаки фіскального механізму вилучення фінансових ресурсів до бюджету, але практично не виконує стимулюючої та природоохоронної функцій. Також вчена піднімає проблему нецільового використання надходжень від сплати екологічного податку, які можуть використовуватись на фінансування заходів, які не мають стосунку до охорони довкілля [10]. Н. Давиденко,

З. Тітенко, К. Шевчук та А. Буряк на підставі компаративного аналізу практики екологічного оподаткування в Україні та країнах ЄС підтверджують, що в нашій державі воно відзначається низькою фіскальною та регуляторною ефективністю, а також обґрунтовують необхідність впровадження додаткових заходів для стимулювання екологічних інновацій [1]. Попри значну увагу до питань екологічного оподаткування, у науковій літературі недостатньо досліджень, які б розкривали поведінкові ефекти екологічного оподаткування, вплив воєнного періоду на його фіскальну ефективність, а також потребують наукового обґрунтування вектори реформування екологічних податків в Україні у контексті реалізації стратегічного курсу на європейську інтеграцію.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – комплексне розкриття сучасного стану і тенденцій розвитку екологічного оподаткування в Україні, зокрема виявлення його поведінкових аспектів, фіскальних та регуляторних наслідків, а також окреслення ключових проблем екологічного оподаткування в умовах воєнних викликів, визначення перспектив його адаптації до європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічне оподаткування посідає важливе місце у системі економічних інструментів забезпечення сталого розвитку, оскільки поєднує фіскальні механізми з екологічними цілями. Його основне призначення полягає у створенні економічних стимулів зменшення негативного впливу господарсько-економічної діяльності на довкілля шляхом внутрішньої компенсації екологічних витрат та заохочення до впровадження природоощадних технологій [10]. У світовій практиці екологічні податки відіграють ключову роль у формуванні ресурсоефективної економіки, забезпечуючи перехід від моделі «забруднюй та плати» до моделі «попереджуй забруднення». Отже, екологічне оподаткування – це «система платежів (податків і зборів), що накладаються на юридичних та фізичних осіб з метою стимулювання раціонального

використання природних ресурсів, стягуючи певні суми пропорційно до їхнього негативного впливу на довкілля» [11, с. 109].

Згідно Податкового кодексу України, «екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів» [14]. Цей фіскальний інструмент було впроваджено у 2010 році на заміну зборам за забруднення довкілля. Відтоді екологічний податок неодноразово зазнавав корегування, зокрема в частині перерозподілу надходжень від його сплати між бюджетами різного рівня, що з проведенням реформи децентралізації вплинуло на фіскальну ефективність цього податку та зацікавленість місцевої влади у його надходженнях. Також зі структури податку вилучено платежі за викиди пересувними джерелами забруднення [5, с. 64] з паралельним підвищенням акцизного податку на пальне.

Відповідно до сучасного податкового і бюджетного законодавства, екологічний податок є консолідованим фіскальним інструментом, який об'єднує кілька видів платежів відповідно до джерела шкідливого впливу на довкілля, а саме «податок: за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення; за скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти; на розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях/об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини; за утворення радіоактивних відходів (враховуючи раніше накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензій строк; за викиди в атмосферу двоокису вуглецю» [14].

Хоча екологічний податок зараховують до тих фіскальних інструментів, які поєднують у собі фіскальну та регуляторну функції, у зарубіжній практиці його розглядають насамперед як спосіб впливу на економічну поведінку суб'єктів господарювання. Екологічний податок виконує функцію

економічного сигналу для підприємств, які генерують негативний вплив на екологію і змушені враховувати додаткові витрати за це у своїй діяльності. Таким чином, податок стимулює модифікацію поведінки бізнесу, спрямовуючи її у бік більш екологічно відповідальної стратегії.

Серед поведінкових ефектів екологічного оподаткування найперше необхідно звернути увагу на реакцію суб'єктів господарювання на підвищення податкового навантаження. Якщо у короткостроковому часовому горизонті переважає прагнення бізнесу мінімізувати витрати за рахунок скорочення виробництва, часткового перенесення витрат на кінцевого споживача або пошуку схем оптимізації податкових зобов'язань, то у довгостроковій перспективі сплата екологічних податків підвищує зацікавленість бізнес-структур у модернізації технологій, впровадженні енергоощадних та безвідходних рішень. Отже, екологічний податок може стимулювати інноваційні зміни у виробничих процесах, якщо бізнес усвідомлює постійність і невідворотність його стягнення. Таким чином, реакція бізнесу на новації в екологічному оподаткуванні значною мірою залежить від послідовності й виваженості екологічної політики. Але в Україні екологічний податок як фіскальний інструмент репресивного характеру у його теперішній модифікації не є достатнім стимулом для капіталомістких інвестицій у зелені технології, він потребує доповнення у вигляді стимулів – грантових програм, пільгового кредитування тощо. Якщо такі економічні стимули відсутні, то підприємства сприймають екологічний податок лише як додатковий фіскальний тягар, а не як інструмент стимулювання до екологічної модернізації.

У контексті реагування суб'єктів господарювання на справляння екологічного податку можна виділити два типи поведінкових реакцій:

- у першому випадку підприємства можуть намагатись уникнути сплати податку через тінізацію господарських операцій або заниження показників, які підлягають оподаткуванню. Поряд із ризиком фіскальних втрат, такі дії з уникнення податкових зобов'язань формують викривлене конкурентне

середовище, де сумлінні платники податків опиняються у гіршому становищі. Таким чином, поведінкові реакції на зміни в екологічному оподаткуванні напряду залежать від якості адміністрування цих платежів, ефективності контролю за їх справлянням. Не менш вагомий вплив на схильність бізнесу до ухилення від сплати екологічного податку справляє прозорість механізму використання коштів. Якщо платники податків не бачать, що сплачені ними кошти справді спрямовуються на природоохоронні заходи, зростає скепсис і готовність сприймати екологічний податок як звичайне фіскальне вилучення;

– у другому випадку платники екологічного податку намагатимуться перекласти додатковий фіскальний тягар на споживачів через механізм ціноутворення. Хоча фізичні особи в Україні прямо не сплачують екологічний податок, вони відчують його вплив через зміну цін на товари та послуги. Таким чином, підвищення рівня екологічного податку у непрямий спосіб стимулює населення до раціонального споживання та пошуку екологічних альтернатив.

Специфіка поведінкового реагування на новації в екологічному оподаткуванні також визначається ефектами публічності роботи й репутаційного тиску. В сучасних умовах споживачі, інвестори та міжнародні партнери дедалі більше звертають увагу на екологічну відповідальність компанії, а тому недотримання екологічних стандартів у діяльності загрожує не тільки втратою ринку, але й фінансовими збитками. У цьому випадку екологічний податок виступає маркером екологічно відповідальної позиції компанії, адже його сплата свідчить про те, що підприємство діє у правовому полі та демонструє готовність інвестувати у сталий розвиток. Не менш важливим маркером належна сплата екологічного податку й дотримання екологічних стандартів діяльності є для просування вітчизняних підприємств на міжнародних ринках. Оскільки у європейській бізнес-традиції екологічні платежі є давно усталеними, то належна сплата екологічного податку виконує роль індикатора, який свідчить про готовність компанії працювати у

європейському економічному просторі з відповідними правилами й цінностями. Вагомі переваги, які може дати сумлінне виконання фіскальних зобов'язань з екологічного податку, формують проактивний тип економічної поведінки бізнес-структур, коли вони не чекають фіскальних санкцій чи примусу, а завчасно адаптують свої бізнес-моделі до екологічних вимог, використовуючи податок як орієнтир.

Інтегруючи принципи екологічно відповідальної діяльності у власні бізнес-стратегії, суб'єкти господарювання розвивають відповідну корпоративну культуру. Вона виявляється, зокрема, через розвиток внутрішніх систем екологічного менеджменту. Прагнучи не лише виконувати мінімальні екологічні вимоги законодавства, але й формувати позитивний імідж, бізнес-структури впроваджують власні екологічні стандарти, публічно звітують про досягнуті результати щодо зменшення викидів шкідливих речовин чи утилізації відходів. Таким чином, ефект від впровадження екологічного податку полягає у його трансформації від зовнішнього примусу до внутрішньої норми діяльності, яку бізнес-структури розглядають як невід'ємну складову сучасного управління.

Незважаючи на те, що впровадження екологічного податку передусім спрямоване на стимулювання бізнесу до впровадження енергоефективних і екологічно безпечних технологій, зменшення обсягів емісії забруднюючих речовин, тобто реалізацію регуляторної функції, а в другу чергу, – для акумулювання фінансових ресурсів на фінансування природоохоронних заходів, історія функціонування цього фіскального інструменту в частині внесення змін до пропорцій розподілу надходжень між бюджетами різного рівня свідчить, що у владних колах його продовжують сприймати переважно як традиційний фіскальний платіж, призначення якого полягає у наповненні бюджету. Зокрема, до 2015 року при збереженні високого рівня централізації надходжень від сплати екологічного податку, ці кошти мали виражене цільове призначення і мали надходити на фінансування екологічної модернізації та інші заходи з охорони довкілля. Так, 65% сплаченого

екологічного податку надходило до спеціального фонду державного бюджету (з яких 50% мало спрямовуватись на екологічну модернізацію підприємств-платників), а 35% – до спеціального фонду місцевих бюджетів (з них 10% до обласних бюджетів, решту – до бюджетів місцевого самоврядування) [18].

У 2015 році із започаткуванням реформи децентралізації відбувся помітний перерозподіл надходжень екологічного податку на користь місцевих бюджетів, але із збереженням правила щодо цільового характеру їхнього використання. Зокрема, за державним бюджетом було закріплено всього 20% від надходжень екологічного податку, решту 80% поповнювали місцеві бюджети, з яких 55% мали надходити до спеціального фонду обласних бюджетів. Таким чином, частка бюджетів регіонального рівня у розподілі надходжень екологічного податку зросла в 5,5 рази, а за бюджетами місцевого самоврядування було збережено показник у 25% від сплаченого екологічного податку [16]. Такий перерозподіл надходжень від екологічного податку був покликаний зміцнити фінансові можливості місцевої влади щодо реалізації природоохоронних заходів, зокрема через обласні фонди охорони навколишнього природного середовища.

Однак новації податкового законодавства з 2018 року, які призвели до суттєвих змін у розподілі надходжень екологічного податку, супроводжувались втратою цим податком його значення як інструмента фінансування екологічної політики на місцевому рівні. Зокрема, відповідно до нових пропорцій, 45% від сплаченого екологічного податку надходить до загального фонду державного бюджету, решту 55% поповнюють спеціальні фонди місцевих бюджетів, з яких 30% спрямовується до обласних бюджетів, 25% – до бюджетів місцевого самоврядування [15]. Таким чином, можемо констатувати два помітних зрушення: по-перше, зворотний процес до централізації надходжень екологічного податку із збільшенням частки державного бюджету у їхньому розподілі у 2,5 рази за рахунок відповідного зменшення ваги обласних бюджетів; «розмивання» цільового призначення екологічного податку у державному бюджеті із переведенням його

надходжень зі спеціального до загального фонду. Тобто, кошти від сплати цього податку можуть витрачатись на інші напрями бюджетних видатків, навіть не пов'язані із природоохоронною діяльністю. Водночас, надходження від податку за викиди в атмосферне повітря двооксиду вуглецю стаціонарними джерелами забруднення, а також за утворення та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів «виведенні» з цього механізму розподілу і в повному обсязі спрямовуються до спеціального фонду державного бюджету. Якщо врахувати те, що за рахунок цих двох різновидів екологічного податку формується понад половину сукупних його обсягів [7], то в поєднанні із відносним паритетом розподілу надходжень за іншими видами екологічного податку (за забруднення повітря, водних об'єктів та утворення відходів) у державному бюджеті концентрується близько 3/4 платежів від його справляння. Крім цього, через зарахування частини надходжень податку до загального фонду державного бюджету, потенційні «втрати» фінансування природоохоронних заходів через ймовірне спрямування коштів на інші цілі становить близько 1/4 від загального обсягу.

Поряд із «експериментуванням» із пропорціями розподілу надходжень від екологічного податку, паралельно відбувалось поступальне підвищення його ставок за усіма різновидами платежів. Однак у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії з початку 2022 року і дотепер ставки екологічного податку залишаються незмінними, окрім податку за викиди шкідливих речовин у водні об'єкти, де впродовж останніх років застосовувались понижуючі коефіцієнти до базової ставки платежу. Водночас було ухвалено низку податкових новацій, які звузили базу оподаткування екологічним податком. Зокрема, до завершення дії/скасування воєнного стану в Україні для платників, зареєстрованих за місцем розташування стаціонарних джерел забруднення на територіях, де ведуться бойові дії, а також на тимчасово окупованих територіях, передбачено тимчасове звільнення від нарахування та сплати екологічного податку [17]. З 2023 року право тимчасово не нараховувати і не сплачувати екологічний

податок було розширене для об'єктів оподаткування, які виникають на земельних ділянках, забруднених вибухонебезпечними предметами. Попри те, що такі пільги спричиняють втрату бюджетних доходів, їхнє введення є раціональним кроком в умовах воєнного періоду.

Крім виправданих змін, пов'язаних із підтримкою бізнесу в умовах воєнного часу, для екологічного податку характерні низка проблемних моментів, які знижують реалізацію його фіскально-регуляторного потенціалу. Поряд із збереженням занижених ставок податку, які не відповідають рівню ЄС, цю проблему поглиблюють недоліки в адмініструванні податку, зокрема через труднощі контролю за фактичними обсягами забруднення. Це сприяє ухиленню від сплати і зниженню надходжень екологічних платежів. На думку О. Панченко, О. Самко, особливої уваги потребує правова нестабільність та фрагментарність регулювання у сфері екологічного оподаткування [13; 19]. Часті зміни законодавства, відсутність довгострокової стратегії та неузгодженість податкової системи з європейськими стандартами створюють додаткові ризики для інвесторів і знижують прогнозованість екологічної політики. Це відображається у динаміці надходжень від екологічного податку та бюджетних видатків на охорону довкілля. Надходження від екологічного податку мають хвилеподібну динаміку, яка свідчить про відсутність сталої податкової бази (рис. 1). Таке різке збільшення було зумовлене не лише економічними чинниками, але й змінами в процесах адміністрування податку, а також поступовим розширенням його бази. Однак подальші події продемонстрували нестабільність цієї тенденції – у 2015 році надходження екологічного податку скоротилися втричі, що пов'язано з воєнно-політичними викликами та супутньою їм економічною кризою, зокрема падінням промислового виробництва.

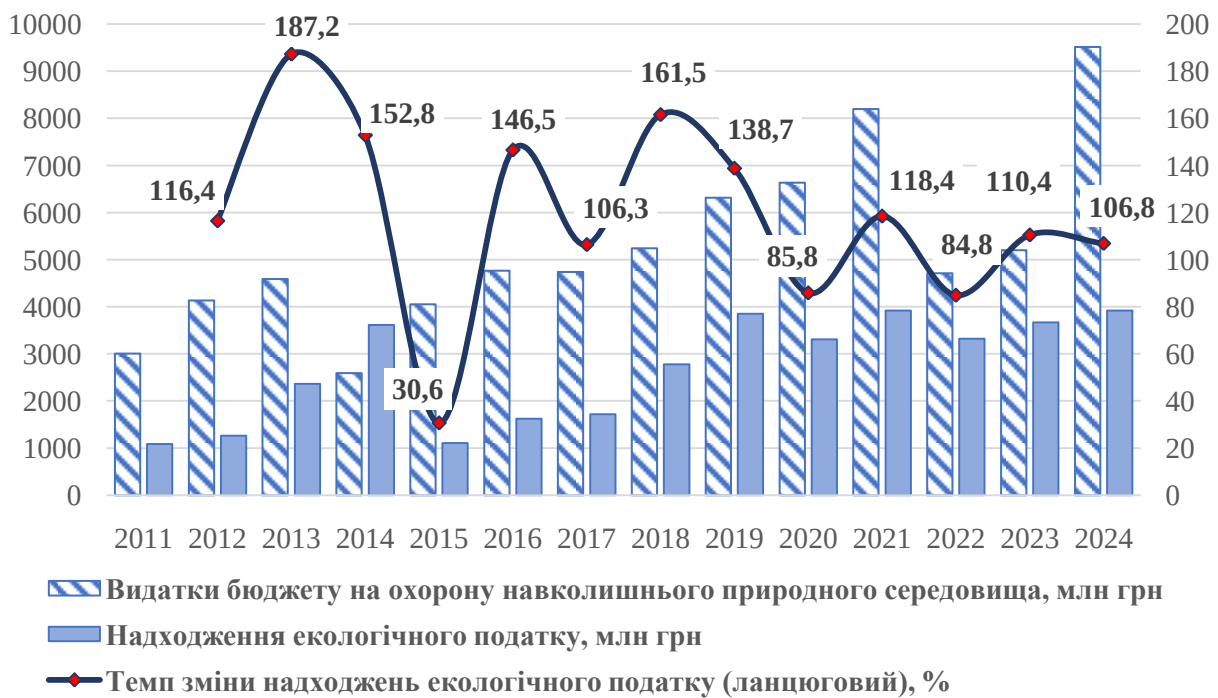

Рис. 1. Порівняння динаміки надходжень екологічного податку з видатками Державного бюджету на охорону природного середовища у 2011–2024 рр.

Джерело: сформовано авторами за даними [9]

У 2016–2021 рр. темпи зміни надходжень екологічного податку демонстрували вкрай високий ступінь нестабільності – при загальній тенденції до нарощування, у розрізі років показники приросту обсягів сплаченого податку суттєво варіювали. Так, після майже 1,5-разового зростання надходжень у 2016 році, у наступному році приріст сплати екологічного податку знизився у 8 разів; після періоду динамічного нарощування платежів у 2018-2019 рр., наступний 2020 рік позначений від’ємними показниками надходжень. Проте, із 2021 року можна помітити зменшення амплітуди коливань щорічної зміни надходжень від екологічного податку, навіть всупереч зростанню невизначеності ситуації в країні та оперативним рішенням уряду. Хоча з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році значна частина платників екологічного податку опинились в окупації або припинили діяльність, а для підтримки бізнесу уряд

запровадив низку фіскальних послаблень, в тому числі з екологічних платежів, у цьому році надходження скоротились всього на 15,2%. Попри те, що у наступному році воєнні дії продовжувались, а право на фіскальні пільги з екологічного податку було поширене на нові категорії платників податків, надходження від його сплати зросли на 10,4%. Загалом, за період з початку війни надходження від екологічного податку практично досягли довоєнного рівня, незважаючи на майже 30%-ве падіння економіки.

Водночас, відновлення надходжень екологічного податку до довоєнних значень аж ніяк не можна визначити успіхом на фоні динаміки інших джерел наповнення бюджету. В цілому за час з початку повномасштабного вторгнення податкові надходження державного бюджету зросли удвічі, внаслідок чого питома вага екологічного податку у їхній структурі знизилась на третину, а в порівнянні з 2019 роком – у два рази. За рахунок цього податку у 2024 році було забезпечено формування всього 0,24% податкових надходжень державного бюджету, що переконливо підтверджує втрату ним своїх фіскальних позицій (рис. 2).

**Рис. 2. Екологічний податок у структурі податкових надходжень
Державного бюджету України у 2011–2024 рр.**

Джерело: сформовано авторами за даними [9]

Водночас, можна помітити повну відірваність динаміки видатків бюджету на охорону навколишнього середовища від надходжень екологічного податку. Зокрема, у 2015-2021 рр. обсяги бюджетного фінансування охорони довкілля у 2-3,5 рази перевищували надходження від екологічного податку. Певне наближення цих показників у 2022-2023 рр. пояснюється вимушеним перерозподілом видаткової частини бюджету на користь фінансування оборони країни, що змусило уряд переглянути пріоритети діяльності в умовах війни. Однак, у 2024 році при різкому зростанні обсягів фінансування з бюджету охорони довкілля, приріст надходжень від екологічного податку був незначним. Це вчергове підтверджує, що в сучасних умовах екологічний податок не розглядається як базове джерело фінансування програм охорони довкілля, а виступає лише як один із звичних фіскальних інструментів наповнення бюджету.

Незважаючи на те, що бюджетні витрати на охорону довкілля зростають, з огляду на масштаби екологічних викликів вони не здатні компенсувати негативний вплив економічної діяльності та воєнних ризиків. Україна зіштовхується з наростанням проблем деградації земель, забруднення атмосферного повітря, нераціонального використання водних ресурсів та накопичення відходів, подолання яких потребує значно більших інвестицій [13]. У цій ситуації ефективне використання механізмів екологічного оподаткування могло б стати важливим джерелом фінансової підтримки природоохоронних програм.

Дисбаланс між надходженнями та видатками зумовлений найперше низькими ставками екологічного податку, що не відображають реальних екологічних збитків і роблять вигіднішим сплату фіскальних платежів, ніж модернізацію виробництва; неефективним адмініструванням, яке проявляється у різкій мінливості надходжень у кризові роки; відсутності закріпленої норми щодо спрямування бюджетних надходжень від сплати екологічних податків виключно на фінансування природоохоронних заходів. Значна частина надходжень від екологічного податку спрямовується до

загального фонду державного бюджету і використовується для фінансування видатків, не пов'язаних із природоохоронними заходами. Це знижує суспільну довіру до податкового механізму та зменшує ефективність державної політики у сфері охорони довкілля. Водночас досвід ЄС показує, що цільове спрямування доходів від торгівлі квотами на забезпечення «зеленої» трансформації та підтримку інноваційних технологій у промисловості забезпечує значно більший ефект як для економіки, так і для екології [4].

Низький рівень ставок екологічних податків, обмежений обсяг фінансових ресурсів та інституційні недоліки призводять до того, що чинна система екологічного оподаткування поки що не виконує стимулюючої функції для розвитку інновацій у сфері «зелених» технологій. Ця проблема ще більше загострюється в умовах воєнного стану та економічної нестабільності, що обмежують інвестиційну привабливість екологічних проєктів і знижують можливості підприємств спрямовувати ресурси на технологічну модернізацію. Відсутність дієвих схем фіскального стимулювання інвестицій в екологічну модернізацію економіки спричиняє накопичення екологічних проблем, які після завершення масштабної війни потребуватимуть значно більших ресурсів для ліквідації. Між тим, у більшості країн ЄС екологічний податок позиціонують як один із найбільш ефективних стимулів бізнесу до екологічно відповідальної поведінки, адже високі ставки екологічних платежів в поєднанні з іншими інструментами регуляторного впливу спонукають суб'єктів господарювання інвестувати кошти у «зелені» технології, енергоефективність, перехід на альтернативні джерела енергії.

Екологічні податки у країнах ЄС, забезпечують стабільні надходження до регіональних та місцевих бюджетів, водночас лише незначна їхня частка (близько 5,4%) акумулюється у центральному бюджеті. Провідне місце в системі «зеленого» оподаткування посідають енергетичні податки, частка яких у 2020 році становила 77%, тоді як другорядні позиції займають податки

на транспортні засоби. Це пояснюється тим, що податок на викиди CO₂ у країнах ЄС класифікується як різновид енергетичних податків, а не як податок на забруднення, що істотно збільшує вагу цієї категорії екологічних податків у загальній структурі надходжень [1]. Крім того, енергетичне оподаткування охоплює широкий спектр секторів економіки – від промисловості та транспорту до житлово-комунальної сфери, що забезпечує його високу фіскальну результативність та робить його ключовим інструментом фінансування екологічної політики в ЄС [8].

Порівняно з міжнародною практикою в Україні концепція екологічного оподаткування має більш вузьке тлумачення, оскільки до цієї сфери зараховують тільки власне екологічний податок, хоча чинним податковим законодавством передбачено справляння інших фіскальних платежів з екологічним «підтекстом», а саме акцизного податку на пальне, електроенергію і транспортні засоби, рентної плати за користування надрами з метою видобування корисних копалин, спеціальне використання води та лісових ресурсів, транспортування нафти й нафтопродуктів магістральними нафтопроводами, а також транзитне транспортування аміаку трубопровідним транспортом) [14]. Водночас, якщо екологічний податок хоча б частково має цільове призначення, пов'язане із фінансуванням програм захисту навколишнього природного середовища, то для цих платежів така кореспонденція не прослідковується взагалі. Відповідно, зараховувати їх до сфери екологічного оподаткування немає підстав.

У той час як у ЄС енергетичні податки є домінуючим джерелом «зелених» надходжень, в Україні податковий тягар концентрується переважно на класичних формах екологічного оподаткування – податку на викиди в атмосферу, розміщення відходів, забруднення води. Це обмежує потенціал екологічного податку як інструменту модернізації енергетичного сектору та стимулювання скорочення викидів CO₂. Більш того, структура екологічного оподаткування в Україні не враховує сучасних підходів до

ціноутворення викидів, які в ЄС реалізуються через систему торгівлі квотами (EU ETS).

На основі аналізу сучасних тенденцій у сфері екологічного оподаткування та досвіду ЄС доцільно запропонувати заходи з реформування механізму екологічного оподаткування, які ґрунтуються на триєдиній еколого-орієнтованій стратегії розвитку. Зокрема, вона передбачає: поступове підвищення ставок екологічного податку (найперше, на викиди CO₂); формування окремого фонду, який акумулюватиме кошти від екологічного податку і спрямовуватиме їх виключно на фінансування природоохоронних заходів, розвиток відновлюваної енергетики, підтримку наукових розробок та інноваційних стартапів у сфері екологічно чистих технологій; приєднання до європейського ринку торгівлі квотами на викиди (табл. 1).

Таблиця 1. Вектори розвитку екологічного податкового регулювання в Україні

Заходи	Характеристика	Очікуваний ефект
Підвищення ставок екологічних податків	Поступове зростання ставок на викиди CO ₂ та інші забруднюючі речовини відповідно до європейських стандартів	Зменшення обсягів шкідливих викидів; стимулювання підприємств до інвестування в екологізацію виробництва; збільшення бюджетних надходжень
Створення цільового фонду екологічної модернізації	Акумулювання надходжень від «зелених» податків у спеціальному фонді, їх використання на природоохоронні проекти, відновлювану енергетику, підтримку інновацій	Підвищення ефективності використання коштів; стимулювання інновацій; зростання довіри до податкової системи
Інтеграція до системи EU ETS	Приєднання до ринку Європи з торгівлі квотами на викиди з поступовим впровадженням механізмів моніторингу, звітності та верифікації	Гармонізація екологічної політики з ЄС; залучення інвестицій; формування ринкових стимулів до скорочення викидів

Джерело: сформульовано авторами самостійно

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В умовах ринкової економіки екологічне оподаткування є ключовим інструментом стимулювання екологічної модернізації та фінансування

природоохоронних програм, що поєднує фінансовий потенціал та регуляторну здатність. Воно формує фінансову базу для природоохоронних заходів і водночас впливає на поведінку бізнесу та населення, стимулюючи екологізацію виробничих процесів та зміну моделей споживання. Однак аналіз його розвитку в Україні свідчить, що система екологічного оподаткування поки не відповідає сучасним викликам, демонструє нестабільність надходжень, низький рівень ставок, відсутність чіткого цільового призначення та значні інституційні недоліки адміністрування. Унаслідок цього екологічний податок не виконує у повному обсязі регуляторної функції, а бізнес сприймає його переважно як додатковий фінансовий тягар, а не як стимул до інновацій. Водночас міжнародний досвід, зокрема країн ЄС, свідчить про ефективність екологічних податків за умови їх інтеграції у комплексну систему екологічної політики, поєднання з грантовими програмами, кредитними інструментами та іншими механізмами фінансування «зеленої» трансформації.

Аналіз поведінкових аспектів екологічного податку в Україні показав, що цей інструмент демонструє регуляторний вплив через модифікацію поведінки підприємств. У статті окремо наголошено на поведінкових аспектах екологічного оподаткування, адже зміна податкових ставок впливає не лише на фінансові результати діяльності підприємств, а й на їхні стратегічні рішення щодо впровадження ресурсозберігаючих технологій, скорочення шкідливих викидів та підвищення прозорості у сфері екологічної звітності. Для населення такі інструменти формують довгострокові стимули до енергоефективності, ощадливого використання природних ресурсів та переходу на екологічно чистіші товари й послуги. Таким чином, екологічне оподаткування можна розглядати як чинник трансформації суспільних пріоритетів і економічної поведінки, а не лише як джерело фінансових надходжень.

В умовах воєнного періоду українська система екологічного оподаткування зіткнулася з додатковими викликами, пов'язаними зі

скороченням податкової бази, наданням пільг для бізнесу та обмеженням інвестиційних можливостей у сфері екологічної модернізації. Проте, навіть за цих обставин, екологічний податок має потенціал стати одним із головних механізмів фінансування післявоєнної трансформації економіки. Перспективними кроками у контексті підвищення ефективності екологічного податку є поступове підвищення його ставок відповідно до європейських стандартів, забезпечення цільового використання надходжень через створення спеціального фонду екологічної модернізації з чітким цільовим призначенням коштів, а також інтеграція України до європейської системи торгівлі викидами (EU ETS). У перспективі доцільно більшу увагу приділити аналізу поведінкових ефектів екологічного оподаткування в умовах воєнного періоду і відбудови, що дасть можливість більш об'єктивно прогнозувати вплив зовнішнього середовища на динаміку надходжень екологічного податку, проєктувати чутливість економічної поведінки бізнесу й населення на новації в екологічному оподаткуванні.

Література

1. Davydenko N., Titenko Z., Shevchuk K., Buriak A. Environmental Taxation: Ukrainian Realities and European Practice. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. 2022. Vol. 19. P. 1948–1955. URL: https://www.researchgate.net/publication/366241509_Environmental_Taxation_Ukrainian_Realities_and_European_Practice (дата звернення 09.09.2025).
2. Delgado F. J., Freire-González J., Presno M. J. Environmental taxation in the European Union: Are there common trends? *Economic Analysis and Policy*. 2022. Vol. 73. P. 670–682. URL: <https://ideas.repec.org/a/eee/ecanpo/v73y2022icp670-682.html> (дата звернення 09.09.2025).
3. Malovicki-Yaffe N., Hameiri B., Bloy L., Fishman R. Environmental taxation triggers persistent psychological resistance to climate policy. *Policy*

Science. 2025. Vol. 58. P. 145–159. URL: <https://doi.org/10.1007/s11077-025-09565-w> (дата звернення 09.09.2025).

4. Mengden A. Carbon Taxes in Europe, Tax Foundation Europe. 2024. URL: <https://taxfoundation.org/data/all/eu/carbon-taxes-europe-2024/> (дата звернення 09.09.2025).

5. Веклич О. О. Перші підсумки фінансово-бюджетної децентралізації екологічного оподаткування. *Економіка України*. 2016. № 3. С. 60–74. URL: <http://surl.li/hamys> (дата звернення 09.09.2025).

6. Горин В. П., Лободіна З. М., Булавинець В. М. Інструментарій публічних фінансів у реалізації моделі зеленої економіки: теоретична візія та проблеми ефективності. *Світ фінансів*. 2024. Вип. 4(81). С. 18–35. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1743> (дата звернення 09.09.2025).

7. Доходи зведеного бюджету. Веб-портал бюджету для громадян Openbudget.gov.ua. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (дата звернення 09.09.2025).

8. Застосування екологічних податків в Україні: аналітична записка. Центр економічної стратегії. 2023. URL: <https://ces.org.ua/environmental-taxes-inukraine-policy-brief/> (дата звернення 09.09.2025).

9. Індокси. Інформаційно-аналітичний портал Minfin.com.ua. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/> (дата звернення 09.09.2025).

10. Матвійчук Н. М. Екологічне оподаткування як інструмент фінансування природоохоронних заходів держави. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 15. С. 445–450. URL: <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/90.pdf> (дата звернення 09.09.2025).

11. Нікола С. О., Гусев А. О. Екологічне оподаткування як інструмент державного впливу на економіку природокористування. *Держава та регіони*. 2020. №4 (115). С. 108–111. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-4-19> (дата звернення 09.09.2025).

12. Новицька Н. Вплив екологічного оподаткування на активізацію фінансування природоохоронних витрат та впровадження екоінноваційних

проектів. *Modeling the development of the economic systems*. 2024. №1. С. 14–21. doi.org/10.31891/mdes/2024-11-2 (дата звернення 09.09.2025).

13. Панченко О. Д. Екологічне оподаткування в Україні: реалії та перспективи в умовах сталого розвитку. *Економіка і суспільство*. 2024. Вип. 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-63> (дата звернення 09.09.2025).

14. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 09.09.2025).

15. Про адміністрування у 2018 році екологічного податку: Лист Державної фіскальної служби України від 05.01.2018 р. № 466/7/99-99-12-03-04-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0466872-18#Text> (дата звернення 09.09.2025).

16. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо цільового спрямування екологічного податку: Закон України від 24.12.2015 р. № 918-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-19#Text> (дата звернення 09.09.2025).

17. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення 09.09.2025).

18. Про порядок зарахування до бюджету у 2014 році екологічного податку та збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію: Лист Міністерства доходів і зборів України від 03.02.2014 р. № 2606/7/99-99-15-04-01-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2606810-14#Text> (дата звернення 09.09.2025).

19. Самко О. Проблеми та перспективи екологічного оподаткування в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2023. №1(3). DOI:

[https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1\(33\)-184-197](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1(33)-184-197) (дата звернення 09.09.2025).

References

1. Davydenko, N. Titenko, Z. Shevchuk, K. and Buriak, A. (2022), “Environmental taxation: Ukrainian realities and European practice”, *WSEAS Transactions on Business and Economics*, vol. 19, pp. 1948-1955, available at: https://www.researchgate.net/publication/366241509_Environmental_Taxation_Ukrainian_Realities_and_European_Practice (Accessed 9 September 2025).
2. Delgado, F.J. Freire-González, J. and Presno, M.J. (2022), “Environmental taxation in the European Union: Are there common trends?”, *Economic Analysis and Policy*, vol. 73, pp. 670-682, available at: <https://ideas.repec.org/a/eee/ecanpo/v73y2022icp670-682.html> (Accessed 9 September 2025).
3. Malovicki-Yaffe, N., Hameiri, B., Bloy, L., and Fishman, R. (2025), “Environmental taxation triggers persistent psychological resistance to climate policy”, *Policy Sciences*, vol. 58, pp. 145-159, available at: <https://doi.org/10.1007/s11077-025-09565-w> (Accessed 9 September 2025).
4. Mengden, A. (2024), “Carbon taxes in Europe”, *Tax Foundation Europe*, available at: <https://taxfoundation.org/data/all/eu/carbon-taxes-europe-2024/> (Accessed 9 September 2025).
5. Veklych, O.O. (2016), “First results of fiscal decentralization of environmental taxation”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 3, pp. 60-74, available at: <http://surl.li/hamys> (Accessed 9 September 2025).
6. Horyn, V.P. Lobodina, Z.M. and Bulavynets, V.M. (2024), “Instrumentarium of public finance in the implementation of the green economy model: theoretical vision and efficiency issues”, *Svit finansiv*, vol. 4(81), pp. 18-35, available at: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1743> (Accessed 9 September 2025).

7. Openbudget.gov.ua (2025), “Consolidated budget revenues”, available at: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (Accessed 9 September 2025).

8. Centre for Economic Strategy (2023), “Application of environmental taxes in Ukraine: Policy brief”, available at: <https://ces.org.ua/environmental-taxes-inukraine-policy-brief/> (Accessed 9 September 2025).

9. Minfin.com.ua. (2025), “Indices”. available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/> (Accessed 9 September 2025).

10. Matviichuk, N.M. (2017), “Environmental taxation as an instrument of state financing environmental protection measures”, *Global and National Problems of Economy*, vol. 15, pp. 445-450, available at: <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/90.pdf> (Accessed 9 September 2025).

11. Nikola, S.O. and Husiev, A.O. (2020), “Environmental taxation as a tool for state impact on environmental economics”, *Derzhava ta rehiony*, vol. 4(115), pp. 108-111, available at: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-4-19> (Accessed 9 September 2025).

12. Novytska, N. (2024), “The impact of environmental taxation on the activation of the financing of environmental protection costs and the implementation of eco-innovation projects”, *Modeling the Development of the Economic Systems*, vol. 1, pp. 14-21, available at: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-2> (Accessed 9 September 2025).

13. Panchenko, O. D. (2024), “Environmental taxation in Ukraine: Realities and prospects in the context of sustainable development”, *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 64, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-63> (Accessed 9 September 2025).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), “Tax Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 9 September 2025).

15. State Fiscal Service of Ukraine (2018), Letter “On the administration of environmental tax in 2018”, available at:

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0466872-18#Text> (Accessed 9 September 2025).

16. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Law of Ukraine “On amendments to the Budget Code of Ukraine regarding the targeted use of environmental tax”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-19#Text> (Accessed 9 September 2025).

17. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine “On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the improvement of legislation during martial law”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (Accessed 9 September 2025).

18. Ministry of Revenues and Duties of Ukraine (2014), Letter “On the procedure for crediting to the budget in 2014 the environmental tax and the surcharge to the current tariff for electricity and heat energy”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2606810-14#Text> (Accessed 9 September 2025).

19. Samko, O. (2023), “Problems and prospects of environmental taxation in Ukraine”, *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 1(33), available at: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1\(33\)-184-197](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1(33)-184-197) (Accessed 9 September 2025).

Стаття надійшла до редакції 10.09.2025 р.